

Тихонова Лена Аркадьевна – старший воспитатель
Константинова Наталья Владимировна - воспитатель,
МБДОУ “Детский сад общеразвивающего вида «Чуораанчык»
село Эмиссы Амгинского улуса
“Кинигэлиин тэннэ үүнэбит, сайдабыт” бырайыак дьэ кэргэни

аабыы эйгэтигэр сыһыарыыга оруола”

Кириитыл

Тобуоһо. Кэнники кэмнэ кинигэни аабыы таһыма лаппа аччаата, уопастыба сыһыана кинигэбэ эмиэ уларыйда. Араас аралдытар тэриллэр, компьютернай, интернет-технология сайдыыта кинигэбэ интэриэһи намтаппыта биллэр. Аабыы култуурата урукку кэми кытта тэннээтэххэ, билигин оҕо аабыы 7% эрэ ыла дьиксиннэрэр. Кинигэбэ болҕомто оҕо олох кыра сааһыттан ууруллар. Онтон арыый улааттабына улахан литератураба бастакы хардыылары онорор. Онуоха тиэрдээччилэринэн буолаллар төрөппүттэр уонна итээччилэр буолаллар. Кинилэр оҕо бастакы хардыылары онорорго, тыллары санарда, кинигэни көрдөрө, аахтара үөрэтэллэр. Бииргэ аабыы көмөтүнэн оҕо кыратыттан кинигэ уонна литература биир ситимнээхтэрин, олоххо туһатын, көннөрү аабыы эрэ буолбакка, интэриэһинэй уонна туһалаах дьарык буоларын өйдүөхтээх. Улахан киһи көмөтүнэн аабыы эйгэтэ сайдар, оҕо суолталанар.

Научнай өрүтэ. Араас кэмнээҕи чинчийиилэр дьэ кэргэнинэн аабыы уратытын оҕо өйүн-санаатын сайдыытын психологиятын, социология уонна когнитивнай лингвистика ыккардыларыгар сыһыаннаахтар. Бу чинчийиилэргэ көстөрүнэн, дьэ кэргэнинэн аабыы тылы сайыннарыы, тыл байыты уонна суруйар-ааҕар сайдыытын тупсарар механизм курдук көрүллэр. А. Бас, М. Сенечал, Б. Нойман, Д. Дикинсон, Г. Уайтхерст үлэлэригэр уопастыба аабыытын оҕо бэйэтэ ааҕар дьобурун сайыннарыыга, бу практика хас да төгүл туттуллуутугар уонна оҕо тылын баайа эбиллиитигэр дьайыыта чинчиллибит. (1, С.120.)

Ону таһынан дьэ кэргэнинэн аабыы туһалаах суола, оҕо начаалынай үөрэххэ ситиһиилээхтик үөрэнэригэр дьайыыта, бу процесска төрөппүт оруола уонна оҕо сангата сайдарыгар аабыллар кинигэ эбэтэр электроннай форматынан талбыт дьайыыта чинчиллибит. Дьэ кэргэнинэн аабыы чинчийиитин биир интэриэһинэй уратытынан кинигэ жанырыттан тутулуктаах төрөппүт уонна оҕо кэпсэтэллэрин уонна ааҕар кэмнэ буолар мөккүөрдэрэ (дискуссиялар) сиэр-майгы уонна бэрээдэк сүрүн олугунан буолар. (2, С.35)

“Кинигэлиин тэннэ үүнэбит, сайдабыт” бырайыакпыт суолтата маннык төрүөттүргэ олобулар:

- Оҕо кинигэни кытта аан маннай дьэ кэргэнигэр барар (кэпсээһин, кинигэттэн аабыы көмөтүнэн). Дьэ кэргэнигэр аабыы буукубаны да билэ илик оҕону кинигэ эйгэтигэр киллэрэр. Ааҕар дьобур уонна аабыы култуурата оҕо истии уонна кэпсэтии, санарыы көмөтүнэн олохсуйаллар;

- Дьэ кэргэнигэр аабыы оҕону кинигэни кытта сыһыанна, аабыыга болҕомтотун уһугуннаран, баҕатыыыны (потребность в чтении) олохсутар. Улахан киһи ааҕарга баҕатыыыта суоҕа – бу кыра эрдэбиттэн олохсуйбатабын түмүгэ;

- Дьэ кэргэнигэр аабыы оҕо төрөөбүт тылынан эрдэ уонна сөпкө сангарыгар көмөлөөх;
- Оҕо кыра сааһыттан мэлдьи дорҕоонноохтук аабыы кинигэни аабыы эйгэтигэр киллэрэр, улаатан истэбин аайы бэйэтэ баҕаран туран ааҕарын, уонна ханнык хайысханы таларыгар быһаарар оруоллаах;

- Дьэ кэргэнигэр аабыы эмоциональнайдык кинигэни ылыныыны олохсутар. Оҕо, истэн тыл күүһүнэн туругуруу, хомолто, көр-күлүү, күлүү-элэк түгэннэрин ылынарга үөрэнэр, өйгө онорон көрүү сатабыла сайдар;

• Дьиз кэргэнгэ аафыы көмөтүнэн уус-уран уобарастары сатаан араарар сатабыла сайдар. Өйгө оноруу, айымныы дьоруойдарын үөрүүлэрин, хомолтолорун ылыныыта;

• Доржоонноохтук аафыы кыра оҕо эрэ буолбакка, улаатан эрэр оҕо, сааһырбыт киһиэхэ эмиэ туһата үгүс, тоҕо диэтэххэ, кырдьыыны утары профилактика быһыытынан эмиэ туһалаах. Кырдьыы бэлиэтэ – кинигэтэ, аафыыта суох олох, өй үлэтэ мөлтөөһүнүгэр, түргэнник түөһэйиигэ тиэрдэр.

Дьиз кэргэнгэ аафыы кэмигэр оҕо болжомтолоохтук истэргэ, ылынарга, кэпсииргэ үөрэнэр. Улахан киһи оҕо сизэр-майгы өттүнэн уларыыытын кэттээн көрөр кыахтанар. Доржоонноохтук аафыы дьиз кэргэни бөбөргөтөр үтүө үгэс кубулуйуо.

- **Саҥа киллэри.** Инновационнай өрүтүнэн буолар – буккроссинг ньыматын туһаныы, туттуу. Буккроссинг – аан дойдутаагы аныгы хамсааһын, кинигэни бэйэбэ бэйэбэ бэрсии, атастаһыы. “Аахтын – салгыы ыыт” бириинсипкэ олобуура;
- Илиинэн оноһуллубут кинигэлэр, лэпбуктар оҕону, төрөппүтү бииргэ үлэлииргэ, алтыһарга көбүлүүр.

Бырайыак сыала: Кинигэни дьиз кэргэнинэн аафыыны тарҕатыы, оҕо иитиитигэр төрөппүт компетентноһун үрдэтии.

Ааҕааччы – оҕо диэн өйдөбүлү үөскэтии;

Кинигэни атастаһыы, уларсыһыы ньыматын тэрийэргэ усулуобуйаны олохтооһун;

Соруктар: оҕо уонна төрөппүт кинигэни тэннэ аафыыларыгар көмө оноруу;

Дьиз кэргэнгэ аафыы үгэһин сөргүтүү;

Уус-уран айымныынан оҕо кинигэтигэр интэриэһи тардыы.

Бырайыак кыттыылаахтара: уһуяан педагогтара, төрөппүттэр, оҕолор, модельнай библиотека үлэһиттэрэ.

Төрөппүтү кытта хардарыта дьайсыы

- Дьарыктары, аралдытыылары, бырааһынныктары бэлэмнээһингэ төрөппүттэри кытыннарыы (көстүүмнэри тигии, хоһооннору, остуоруйалары, өс хоһооннору үөрэтии, видеога устуу, хаартыскага түһэрии)
- Дьарыктарга, айымныылаах бииргэ үлэлээһингэ, эт-хаан аралдытыыларыгар кытыннарыы.
- «Аһаҕас аан күннэрин» ыытыы.
- Анкетирование, сощопросник ыытыы.
- Дьиз кэргэн айар мундуктарын тэрийии.
- Дьиз кэргэн көстүүнэй «Аҕам, ийэм, мин – ааҕар дьиз кэргэн» үгэскэ киллэрии.
- «Дьиз кэргэнгэ кинигэ айана» кинигэ быыстапкаларын тэрийии.

Холбоһуктаах тэрээһиннэр

Уһуяан үгэстэрэ

- Сарсыардаангы 5-минутка «Дьизбэ аахпыты кэпсээ» күн ахсын
- Утуйуох иннинэ остуоруйалаһыы.

3-4 саастаах оҕону кытта үлэ соруктара:

Оҕо кинигэбэ интэриэһи үөскэтии, болжомтолоохтук истэргэ үөрэтии;

Оҕо билиитин, кинигэ туһунан өйдөбүлүн байытыы;

Оҕо боростуой айымныы туһунан ситими олохтууругар көмөлөһүү;

Айымныы дьоруойдарын чаҕылхай быһыыларын бэлиэтииргэ оҕо көмөлөһүү;

Оҕо айымныыны ылынарыгар эмоциональнай интэриэһин уонна сэнээрэрин өйөөһүн;

Хартыына, иллюстрация уонна бэйэтин уопутугар тирэбирэн, түгэни, айымныы дьоруойдарын өйүгэр онорон таһаарарга оҕо көмөлөһүү;

Иллюстрацияны болжойон көрөргө үөрэтии.

4-5 саастаах оџону кытта үлэ соруктара:

- Кинигэбэ интэриэһи салгыы олохсугуу;
- Уус-уран айымньыны болџойон истэргэ уонна сатаан истэргэ үөрэтии;
- Айымньы түгэннэрин бэйэтин тус уопутун кытта тэннээн көрөрүгэр үөрэтии;
- Айымньы түгэннэрин сатаан ситимнээн быһаарарыгар уонна айымньы дьоруойдарын быһыыларын-майгыларын сөпкө сыаналыырга көмөлөһүү;
- Саната суох толкуйунан өйгө онорон көрүүнү сайыннарыы;
- Уус-уран айымньы тылыгар оџо болџомтотун уонна интэриэһин өйөөһүн;
- Айымньы дьоруойдарыгар аһыныгас буолууну уонна тус санаатын, сыһыанын өйөөһүн.

5-7 саастаах оџону кытта үлэ соруктара:

- Кинигэбэ халбаннаабат интэриэһи чингэтии уонна сайыннарыы, уус-уран тылга ытапталы иитии;
- Уус-уран айымньы көрүннэрин уратыларын билиһиннэрии (кэпсээн, остуоруйа, үгэ, таабырын, өс хоһооно, потешка, чабырџах уо.д.а.);
- Өйгө онорон көрүү сатабылын сайыннарыы, иитии;
- Айымньы ис хоһоонун уонна дьоруойдарын уйулџаларын, тас көрүннэрин сатаан ситимниир, ааптар толкуйун өйдөөн ылынар;
- Оџо айымньы дьоруойгар тус эмоциональнай сыһыанын сатаан билинэригэр көмөлөһүү;
- оџо болџомтотун уус-уран айымньы тылыгар, ааптар ойуулуур нымаларыгар тардыы.

Күүтүллэр түмүк:

- дьиз кэргэннэ ааџыы уопутун бэйэ бэйэбэ тириэрдэргэ көхтөөх;
- хардарыта дьайсыы механизма оноһуулар;
- олохтоох уонна уһуяан библиотекаларыгар оџотун кытта сылдыар;
- дьиз кэргэнинэн ааџыы үтүө үгэһэ сөргүтүллэр;
- уһуяанна оџо библиотеката көрүннэринэн наарданан, байытыллар;
- олохтоох модельнай библиотекаџа сылдыааччы ахсаана эбиллэр;
- дьиз кэргэнинэн ааџыы кыһалџатын быһаарыыга төрөппүт уонна уһуяан биир санааланаллар.

Социальной көдүүһэ уонна бырайыак сайдыытын кэскилэ.

Бырайыак оскуола иннинээџи саастаах оџолоох дьиз кэргэннэ ананар уонна дьиз кэргэни бөџөргөтүүгэ, кини үгэстэрин, көлүөнэ ситимин харыстааһынна, интэриэс уонна умсугутуулаах дьарык сайдарыгар көмөлөөх.

Бырайыак үтүө түмүктэрдээх буоллаџына атын оџо уһуяаннарыгар уопут тарџанарыгар олук ууруоџа.

2025-26 үөрэх сыла

№	Тэрээһин аата	Кэмэ	Ытытыллар сирэ	Эппиэттээх
1	Эмистээџи модельнай бибилиэтиэкэни кытта бырайыак үлэтинэн дуогабар түһэрсии	15.10.	Модельнай бибилиэтиэкэ	Тихонова Л.А., Ноговицына М.Ю.
2	Бырайыагы төрөппүттэргэ билиһиннэрии: “Кинигэлиин тэннэ үүнэбит, сайдабыт” бырайыак саџалананыыта; Литературнай блиц-викторина.	22.10.25	Уһуяан	Константинова Н.В. Тихонова Л.А.
3	Төрөппүттэргэ анкетирование ытыты	22.10.25		Константинова Н.В.
4	«Ааџар уһуяан» семинар	12.10.25		Тихонова Л.А.
3	Дьиз кэргэн көстүүнэйэ «Ааџар дьиз кэргэн. Онтон эһиги?»	18.10.25	Дьизэбэ	

4	Ухуйаанга мобильнай библиотеканы тэрийи, кинигэ муннуктара	Балажан ыйа	Ухуйаан	Иитээччилэр
5	Иһитиннэрийи күннэрин ытыты «Дорообо, мин сана кинигэбин!», «Умнууга хаалбыт кинигэлэр билсйиһэхтэрин баҕараллар»	2 ыйга биирдэ 2 нэдиэлэ		
6	«Кинигэ дьэ кэргэннэ оруола» төгүрүк остуол	Олунньу 5 күнэ, 2026		Тихонова Л.А.
7	Библиотека презентациятын көрдөрүү (төрөшпүттэргэ аналлаах)	20.03.26	Модельнай бибилиэтиэкэ	Ноговицына М.Ю.
8	Оҕо кинигэтин нэдиэлэтэ -Дьэ кэргэн күрүбэ «Аҕам, ийэм, мин – ааҕар дьэ кэргэн»; - Быыстапкалар “Кинигэни бэйэбит илиибитинэн”; - “Остуоруйаны уруһуйдаа” - Акция “Кинигэтэ бэлэхтээ” (оҕолор);	25-31.03.2026	Ухуйаан	Сүрүннүүр иитээччи, иитээччилэр, төрөшпүттэр
9	“Ааҕааччы күннүгэ” бэлэмнэни бөлөххө	Сыл устата	Ухуйаан, дьэ кэргэн	Төрөшпүттэр, бэлэмнэни бөлөх иитээччилэрэ
10	Бырайыак үлэтин 1 этээбин ырытыы, инники соруктары былааннаны.	Муус устар, 2026		Сүрүннүүр иитээччи, иитээччилэр, төрөшпүттэр

Анкета түмүгэ

Бу бырайыакпыт чэрчитинэн төрөшпүттэргэ анкета ытыллыбыта. Анкета түмүгүнэн төрөшпүттэр дьэбэ ааҕы суолтатын сөпкө сыаналыыларын, билигин оҕо кинигэбэ сыстарыгар көмө наадатын биллэрдилэр. Ыйытыыга 15 төрөшпүт кыттыбыт. Дьэбэ усулуобуйа онорууга - 3/20% төрөшпүт дьэбэлэригэр оҕолоро туспа кинигэ муннуктаах эбит. 12/80% төрөшпүт суох диэбиттэр. Бу төрөшпүт дьэбэ кинигэ ааҕытыгар кыһаллыыларам намтаабытын көрдөрөр. 2 төрөшпүт оҕотугар күн аайы уонна киһэ утуйарыгар кинигэ ааҕар эбит. Атыттар биирдэ эмит – 6 /41% эбэтэр оҕобут көрдөстөбүнэ диэн эппиэттэбиттэр – 5 / 33%. Оҕо сөбүлүүр кинигэлэринэн көрдөххө араас көрүннэх: остуоруйалар – 48%, хоһооннор - 2%, айылҕа туһунан литература – 27%, энциклопедиялар – 2%, билиини кэнэтэр кинигэлэр диэн 21% төрөшпүт эппит. Аахпыт кинигэлэрин туһунан оҕолоро төһө билэллэрин төрөшпүттэр манньк хоруйдаатылар: билэр – 3/20%; билбэт - 8/53%; билбэппин - 4/27%. Төрөшпүттэр «Чуораанчык» сурунаалы суруйтарарыт – 10/66%; 5/34% - суох диэбиттэр.

Анкета түмүгүнэн элбэх төрөшпүт бэйэлэрин баҕа санааларын этиннилэр: библиотекаба элбэх экскурсиялары, кинигэ араастарын көрдөрүүнү, кэпсири сөбүлэспиттэр.

- Дьэ кэргэннэ ааҕы улахан суолталааҕын быһаардыбыт.
- Кинигэ ааҕыта өйөбүлү ирдиир.
- Дьэ кэргэннэ ааҕы туһалаах буолуохтаах.

Түмүк тыл

Оҕону ааҕы эйгэтигэр киллэриигэ, дьэ кэргэнинэн ааҕы үтүө үгэһин тилиннэриигэ сүрүн киэбинэн буолар социальнай партнерстваны о.э. ухуйаан, дьэ кэргэн, библиотека эйгэлэһэ алтыһытын олохтоһун. Кинилэр сүрүн соруктарынан ааҕыны пропагандалааһын,

ааџааччыны олох кыра сааһыттан иитии-такайы. Манна сүрүн тэрээһиннэринэн буолаллар: библиотекаџа экскурсия, хоһоон ааџааччылар күрэхтэрэ, акциялар «Аан дойдутааџы кинигэ бэлэхтээһин күнэ», маастар-кылаастар (кинигэ, лэпбук оноруутугар), холбоһуктаах бырааһынньыктар, аралдытыылар, тематическай кинигэ быыстапката, «Тоџо оџо кинигэ ааџабыт?» төгүрүк остуол, «Оџо ааџылар кинигэлэр», «Остуоруйа ааџарга туһалаах сүбэлэр» памяткалары тарџаты. Төрөшпүттэргэ дьиэџэ дьоџус библиотека оносторго сүбэлэр, илиинэн оноһук кинигэлэр, лэпбуктар оџо интэриэһин тартылар, төрөшпүттэри бырайыакка көџүлээтилэр. Бу кылгас кэмнэ ытыллыбыт үлэлэр уһуйаан иһинэн үлэлиир библиотекабытыгар салгыы үлэни сайыннараарга кыах биэрэр.

Түмүктээн эттэххэ, олохсуйбут уонна инновационнай нымалары туһанан оџону, дьиэ кэргэни ааџы эйгэтигэр киллэри, көџүлээһин биһиэхэ үчүгэй түмүктэри уонна оџону кинигэни ааџарга, таптыырга бигэ тирэџи ууруоџа.

Туһаныллыбыт литература

1. Вальдгар, С.Л. Очерки психологии чтения / С.Л.Вальдгар; предисл. Е.Г.Муравьевой, В.В.Ялышевой. – СПб.: Изд-во РНБ, 2010. – 135 с.
2. Детский сад от А до Я. Научно – методический журнал. Традиции семейного чтения как ресурс становления личности ребенка. №2, 2024. – 87 с.